

מדעי האומנות – השירה ביצירתו של הרב קוק זצ"ל

מרים שכטר

מוקדש לזיכרה של המורה שפרה בניה

ישנה דעה האומרת, שאין ביחדות מקום לאומנות, וכי היהודי מעצם טבעו הוא חסר חוש אסתטי, האת בגין השפעת הייבב השני מבין עשרת הייבבות האוסר על האומנות הפלסטית. כמו כן טוענים בעלי דעה זו, שיש ביחדות משום הצגת האידיאה האלוהית מעל החושני, באשר היהדות היא רוחנית טהורה. החוש האסתטי והאמנותי כולן אינן אלא מורשת התרבות היוונית.

ואולם, כיום אין הבהרה חדה בנושא בין המזיקים השונים, ולכן אין חוששים במנוח מלערוך השוואה בין ספרי הנבואה (תהלים, איוב, ישעיהו ועוד) לבין כל יצירה ספרותית אנושית אחרת

גם גישתם של הח"ל ליופי מצאה את בטויה בעצם היבוי ברכות מיוחדות, כגון "ברכות התהנין" למראה עצמים יפים, למראה בעלי-חיים וגם למראה עצים בלבובים. החי בניניהם שראו את כל כולה של הבריאה כתהליך של תמלולת תנופה. והם ראו את הקבל"ה כאומן בלעדי. וכך גם פרשו את "אין צור כאלוקינו", במשמעות של "אין ציור באלקונינו" (ושניהם משורשי צ-י-ל).

לידעתו של הרב שנק, יש בני-ציור מוכשרים רבים למלאכת האמנות, ויש בהם גם כוחות לפיתוח רגיש הייפי והטוחו(לו). אם כי יש לחזרה מפני הממכרות גם לדברים הנמנבים האלה, בחינת "אל תהי צדיק הרבה".

נוסף לערכים העצמיים שיש לאמנות, רואה הרב קוק את החשיבות המיוחדת שיש לרכיבי האמנות עם שיבת העם לארצו ועם החתונות בארץ – התעוררות מצורת חיים ולה ועלובה לחיי כבוד ולחיים של עמל.

(1) הרב קישר את החוש האסתטי עם ספירת ה"תפארת" שבתורת הקבלה.

ספר "בר-אילן"
קובץ ג'

ענפי תורה, חינוך ומחקר

ענפי "בר-אילן"

לזכר מורדים שהלכו לעולמם

"יד-חיה"

לזכר המחנכת חיה שטיין

בנירכת שלמה בן יוסף חזן

וגם ביאלק טוען, שכתיבת שיריו היא מלאכה של כתיבה, של מתיקה, עד שיצא הדבר מתוקן, מה שאין כן לגבי כתיבת הרב ש"ל לתוב כד בפנים הראשונה – זאת יכול רק הרב".

את הדרישה הזו לסגנון בהיר, נקי ומתקצץ הפנה הרב לא רק כלפי עצמו, אלא גם כלפי כל רבני הדור ומוריו, באשר מתפקדים הוא להנך את החלמלידים הערניים להיות הסופרים לעמיד לבוא: "ועליהם לעשות את בסגנון יפה ובהיר".

שאיפה זו של תנופת דבר המתעבה מוצאת את ביטוייה בשירי "משאת נפשי":

"ומתקדח מתשבותי
שיקבצו לעדרים
אקה אורזיותי
ויהיו למאמרים.
והמאמרים בחוברת
יהיו לספרים
והספרים בכל קרת
יהיו נפירים".

הרב סבור, שעל האדם להתענות במלא נפשו בחיים אין ההערות זאת חייבת להיות נטולת "איש זרה", זו צריכה להיות טהורה ונשגבה.

רעיון אותו פיתח הרב בשירי "לחשי החזוניה":

"תלחש לי סוד החזוניה כולה:
חיים יש לי, קח נא קחי,
אם יש לך לב, ובלב דם,
שרעל יאוש לא זהמהו
ואם ליבתי, ערלה
ופפי לא יקסימוך – תלחש לי הזויה –
סורה מני, סורה,
היינו לך אסורה
.....

ומהדר כדמל ושרון
שפעת דזי ההלייה
תקשיב אותן עם חי,
ומערך שירה יופי חיים אור קודש ימלא
והחזויה כולה לו תדובב: בחרי, הריני לך מתרת".

בניגוד לפילוסופים יהודים שקדמו לרמב"ם, ואשר ראו את הכות המדמה כבעל מוטצצאל לעשיית הרע, ולכן מן הראוי לזסן אותו. הרי לדיעתו של הרב צריך להביא את הכות הזה למלא שרתת. בעזרתו נעלית האדם, שהוא נשמה חד-פעמית בעולם להגיע אל "מקשת האני העצמי" שלו.

הצורך לכתוב הוא "נאש עצור בעצמותי לא אוכל לכלל עור", או כדברי הרב "הנני כותב... מפני שכבר איו בני כות לדום".

ואכן, כתיבתו, גם זו המזוהית, יש בה סממנים פיוטיים: "הגזנותי הם מיני ים רחבים... שלא בטובתי הנני מוכרת להיות משורר, אבל משורר חופשי", ורעיון זה של שחרור מפני הכבלים של הפרוזה ושל השירה כאחד מצא את ביטויו בשיר "מרחבים".

"מרחבים, מרחבים,
מרחבי אל אאתה נפשי,
אל תסמרוני בשום כלוב
לא נעשמי ולא רוחני..."

ובכל זאת על אף חרות הרוח שהובעה בשיר, דרש הרב קוק שיהא השיר כתוב בסגנון ברור: "זאם יש בנו מי שידגש את רוחו בנטיה לשירה ופיוט, אל נא יעזוב בשדונו".

את יחסו החיובי לשירה ניתן ללמוד גם מתוך מכתב הברכה ששלח אל המשורר חג. ביאלק בשנת תרס"ט:

"שירה נא משורר אהוב לנו, ... תעידה בעטב
תפלא עוז וקרנה... הייה שמח ומאושר, משורר חביב ונחמד,
במשוש תקוות עמנו וארצנו".

הכינור הזה חזה שבידי המשורר חג. ביאלק מעורר בנו, כמובן, אסוציאציה לכינור בו ניגנו הלויים בנית-המקדש (מקור החזוניות) ולכינור שבידי זרד המלך (מלך ישראל – עצמאות חיים).

תרב לא מצא סיפוק מדרך כתיבתו, והוא ציפה לבוא של משורר ששרתו תהא בעלת השפעה מכרעת על העם.

"וקום קבום לנו משורר התשובה, שהוא
יהיה משורר החיים, משורר החיות, משורר
של הנשמה הלאומית ההולכת להגאל".

גם תחושת הגאולה והולדת וקרבה מצאה ביטוייה בשירה. וכשירו "ומעניינותי מתגברים" כותב הרב:

"...תגידו לחתייה נדמים
הזים למפעל הקיבוץ
.....
תגידו למפעל, הצילו
הזשעו עם קורא צועק לעזרה".

ערכך של המדינה בניני הרב הוא רב, והוא משום היותה מדינתו של עם ישראל, בארץ ישראל, ובה חי העם על פי האידאל האלוהי, וצרכים כולנו לפעול רבות כדי לללות את האור והתקדוש שבעולם, למען הפסטי, למען כלל ישראל ולמען העולם כולו.

הבן אור
הבן קודש
הבן יושר
הבן צדק
הבן חיים
שרם ראויים לשמם
לישראל
להתמיד ולצבור
ולכלל העולם כולו".

העיון במשנת הרב מעמידה אותנו בפני הקשיים הרבים של סגנון, של רמזים, של צורת הבעה שהיא במהותה פשוטה של המתה הנפשי שבין השאיפה לאמת הולדת (ו) המבטלה ומכבידה לבין האמת הנסתרת.
מתח בין שאיפות מנוגדות, שאיפות המשלמות זו את זו, קיים בחיי האדם, כל אדם. שאיפה לדגמויות – כנגד השאיפה לשמורות, ולהדגמת שרת אלה משתמשת הרב בפסוק:

"מה טוב אהלך יעקב, משכנותיך ישראל"
סמל התנועה, יציבות קביעות
ההטלסלות

ושרת אלה נחוצות לו לאדם, יש לשאוף מעלה, לתת לידו לעלות אך גם לשמור על העמידה.

ובהוסדן יחד שתי שאיפות עילאיות אלו
בלב מילואן וטובן, יוצג לנו הטוב המאושר
בלב חוסן יקר"
(ע"ר א מ-מ-ג).

בגש האהבה, רגש סביעי וחיוני הוא לאדם "האהבה היא הקנין היחיד יקר והיחיד שלם בעולם" – וזו מוחכות ומכוננת אל אהבת האל, בזוגי במוטיב האהבה המופיעה בשיר-השירים, אין הוא סבור שיש כאן משום משל ונמשל (הקב"ה וישראל), אלא שלדעתו בזרות שיר אהבה זה, אהבה שהיא אנושית וטבעית מתאר השר את הדגשות הדתיים שקשה לאדם לבטא ולהסביר בדרך אחרת שהיא אוניקסיבית ואנטוקטולואית(2).

גם בנושא המשפלה הכללית נשא הרב דברים, חלקם נאמרו בפרוזה וחלקם בשיר. כך, למשל, דיבר הוא על תחושת השמחה המלווה פחד בהצגה החזונית שישא בפתחת האוניברסיטה העברית בירושלים על הר-הצופים. הוא ביקש שהאוניברסיטה לא תעמיד את לימודי הטבע בניגוד ובהתנגשות עם האמונה והתורה.

תפיסה זו מוצאת את ביטויה בשיר-תפילה שחיבר לכבוד אותו ארעי.
ואהבת הדעות אשר מאז היא מקוננת בעם זו קנית
.....
הנו מפילים לפניך תחנון צור ישראל ומאלי
חזק נא ואמץ את לבב עמך אשר בחרת
.....
להגדיל תורה ולהאדירה,
ולמען יאמן זכרך אשר אמרת על ידי נביאך,
כי מציון תצא תורה ודבר יה' מירושלים".

הרב לא דחה אם כן קבלת דעות מעולם החולין של הנויים, אך דרש שחזר ייעשה בהירות.

"זאיה יפזיחו של יפת שבאחלי שם,
ואיה הישותך הכללי מצד צלם אלוקים הכללי
שנתן הקב"ה באדם
שמתוך כך אנו מכבדים את כל חכם וישר לב
שבכל אדם, ואנו מקבלים את האמת מכל שאנו.
והאומר דבר חוכמה בספרותו תאמנה אפילו באומות
העולם נקרא חכם"(3).

2) הרב קוב גם מדבר בהקשר לפיסול בנושא שהוא מדיד בשם "יריכי בנה" – דברים שיש גם בהם, לרמז, משום שבידת דעות יערכים, שהיו קיימים במינו.
3) והשווה גם לדברי החכם במבוא ל"מורה נבוכים".